

ЗЛОЧИННІ ІГРИ

Профілактика шопліфтингу серед учнівської
молоді.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЧИННИКИ ШОПЛІФТИНГУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ	6
1.1. Шопліфтинг як соціальне явище.	6
1.2. Медіапростір як чинник шопліфтингу в сучасному суспільстві.	12
1.3. Програма та результати емпіричного дослідження чинників поширення шопліфтингу.	15
РОЗДІЛ 2. ПРОФІЛАКТИКА ШОПЛІФТИНГУ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	19
2.1. Способи протидії небезпечному впливу медіапростору на свідомість і поведінку учнівської молоді.	19
2.2. Методичні рекомендації щодо розвитку умінь критичного мислення учнівської молоді	22
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ	34
Додаток А. Фрагмент інформації в спільноті шоп ліфтерів	
Додаток Б. Анкета для оцінки стану шопліфтингу в молодіжному середовищі	
Додаток В. Програма «На межі: як протидіяти спокусі»	
Додаток Г. Банк вправ	

ВСТУП

Одною з ознак сьогодення є розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Динамічні зміни у цій сфері, безперешкодний доступ до інформації, удосконалення способів обміну нею зумовлює усунення обмежень у часі й просторі для поширення різних знань, ідей, переконань, а також вирішення життєвих проблем. Це зумовлює зростання соціального й комунікаційного значення соціальних мереж, де найбільш активно відбувається взаємне інформування та обговорення проблем повсякдення. Більшість українців використовує можливості Інтернету для спілкування з друзями частіше, ніж безпосередні контакти

Визнаючи й належним чином оцінюючи новації у цій галузі, не можна залишати поза увагою ті приховані загрози, які виникають завдяки Інтернету. Соціальні мережі активно використовуються як платформа для різного роду маніпулювань, деструктивних впливів і провокацій. Серед нових небезпек: ігроманія, тенденції самогубства серед учнівської молоді («Синій кит»), кібербулінг, шопліфтинг тощо. Останнє явище в нашій країні ще не набуло значного поширення, але має такі тенденції. Тим більше актуальним є своєчасна реакція та протидія. Шопліфтинг – система магазинних крадіжок, що, переважно, здійснюється в мережевих магазинах та стимулюється віртуальним співтовариством. Воно не тільки популяризує «легкість» та «безкарність» здійснення правопорушень, а й організовує навчання різним прийомам крадіжки. Найбільш вразливою до такого впливу є учнівська молодь.

У підлітковому віці людина стає найбільш чутливою до соціальних небезпек в силу ряду обставин: недостатній життєвий досвід, надмірна допиливість та довіра, прагнення демонструвати свою дорослість, бажання привернути увагу, наміри приєднатись до компанії однолітків та бути в ній прийнятим. Учасники віртуальних спільнот настільки захоплені процесом набуття рейтингу в них, що зовсім не помічають, коли стають на шлях

протиправних дій. Шопліфтинг – це не просто винести товар з магазину не заплативши за нього, це дія яка переслідує певну ідею, є способом досягненні певної мети, що напряду пов'язана із взаємодією з соціальним середовищем.

Вивчення особливостей нових девіантних проявів дозволяє краще зрозуміти природу цього явища, виявити основний механізм та способи протидії. Проблемі шопліфтингу в молодіжному середовищі присвятили свої дослідження О.Коповая, Г.Лебідь, М.Литвак, Т.Пономарьова, А.Ракачева, Проблеми деструктивних впливів через соціальні мережі та шляхи протидії викликам в інформаційному середовищі вивчає багато вчених. Проблема профілактики негативного впливу медіа продукції привернула увагу Ю.Гребенкіної, Т.Дегтьової, Р.Фамутдінова. Різні аспекти розвитку критичного мислення досліджують І.Смирнова, Д.Шакірова,

З урахуванням актуальності та недостатнього рівня розробки нами обрано тему дослідження: Профілактика шопліфтингу в учнівському середовищі.

Мета дослідження: обґрунтувати необхідність і можливості профілактики шопліфтингу серед учнівської молоді

Завдання дослідження: 1) виявити особливості шопліфтингу як соціального явища та об'єктивні й суб'єктивні чинники його поширення в сучасному суспільстві; 2) емпірично дослідити стан та дію чинників поширення шопліфтингу в молодіжному середовищі; 3) обґрунтувати, розробити й здійснити апробацію програми профілактики негативного впливу медіапростору на свідомість і поведінку учнівської молоді.

Об'єкт дослідження: шопліфтинг як соціальне явище

Предмет дослідження: профілактика шопліфтингу в молодіжному середовищі

Методи дослідження: 1) Теоретичні: комплексний аналіз психологічної, соціологічної, кримінологічної літератури з теми; узагальнення досвіду – для виявлення шляхів протидії негативному впливу

медіа середовища; 2) Емпіричні: анкетування і інтерв'ю – для оцінки стану та чинників поширення шопліфтингу в сучасному суспільстві.

Практична значущість дослідження: результати дослідження можуть бути корисними соціальним педагогам і психологам загальноосвітніх шкіл і професійно-технічних закладів освіти, а також можуть бути застосовані кураторами академічних груп вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. За результатами дослідження опубліковано статтю «Роль медіапростору в поширенні шопліфтингу в сучасному суспільстві», яку розміщена у збірці «Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених». Авторська програма «На межі: як протидіяти спокусі» пройшла апробацію у Садівській загальноосвітній школі 1-III ступенів, Херсонській загальноосвітній школі 1-III ступенів № 34. Результати дослідження обговорювались на засіданні студентської проблемної групи, а також наукового-дослідної соціологічної лабораторії кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, п'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (25 найменувань), 4 додатків

РОЗДІЛ 1

ЧИННИКИ ШОПЛІФТИНГУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

1.1. Шопліфтинг як соціальне явище

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається виникнення та розвиток нових молодіжних захоплень, багато з яких пов'язані з порушенням закону. Розповсюдження та популяризація нових деструктивних моделей поведінки в молодіжному середовищі при сучасному рівні розвитку технічних засобів комунікації відбувається значно швидше, ніж наукова та педагогічна спільнота реагує на ці ризики. Виникають нові явища, які актуалізують нові напрями наукових досліджень. Одним із таких феноменів є шопліфтинг.

Науковці наголошують на зростанні злочинності серед неповнолітніх, яка змінює свою структуру і характер: кишенькові крадіжки і розбійні напади втрачають значення, популярність набувають магазинні крадіжки. За даними Національної асоціації попередження крадіжок в магазинах (NASP), щорічно у торговельних мережах по всьому світу крадуть на 13 мільярдів доларів, тобто на 35 мільйонів доларів щодня. Кожна одинадцята людина хоча б раз у житті здійснювала магазинну крадіжку. 55% дорослих магазинних крадіїв почали робити це у підлітковому віці та більшість не здійснюють інших правопорушень [23]. Завдяки доходам від продаж, які компенсують втрати, магазинні крадіжки розглядаються як втрати виробництва. Втрати ритейлерів від індивідуальних крадіжок складають 1-2% від річного обороту [15].

Шопліфтинг – від англ. shoplifting – магазинна крадіжка. Це явище неоднозначно тлумачиться науковцями. Шопліфтингом є систематична усвідомлена протиправна діяльність зі здійснення розкрадання товарів та грошових засобів у роздрібних магазинах, яке здійснюється як покупцями, так і персоналом, у тому числі у зговорі між собою, поставщиками, працівниками охоронних компаній. О.Коповая вважає, шопліфтинг – це демонстрація у соціальних мережах викрадених з магазинів товарів, при якій

важлива вартість вкраденого. А.Ракачева визначає шопліфтинг як вид крадіжок, при якому здійснюється безконфліктна крадіжка товару в магазинах роздрібної торгівлі [15].

Про існування шопліфтингу в суспільстві свідчить насамперед не статистика крадіжок (як дрібних, так і тих, що передбачають кримінальну відповідальність), а спеціалізовані соціальні групи в соціальних мережах, відкриті форуми та чати в Інтернеті. О.Коповая підкреслює стимулюючий вплив груп у соціальних мережах. Підліток, який продемонструє відповідній групі у соціальній мережі фотографію вкраденого на найбільшу суму, підвищує свій статус та отримає «повагу» учасників, що виражається у коментарях та «лайках». Учасниками груп проводяться змагання з шопліфтингу, де критерієм визначення переможця є сума вкраденого. У соціальних мережах можна виявити безліч таких груп із загальною кількістю учасників, що перевищує сотню тисяч осіб [8]. Наведений у додатку А фрагмент демонструє психологію шоп ліфтера. Для кращого розуміння шопліфтингу як соціального явища доцільно розглянути цей феномен у юридичному, соціологічному, соціальному аспектах.

У юридичному аспекті шопліфтинг розглядається як вид протиправної поведінки, пов'язаної зі здійсненням злочину. Крадіжки у магазинах кваліфікують як дрібне викрадення. Залежно від суми, на яку вкрадено товар, здійснюється кваліфікація злочину: адміністративне правопорушення або кримінальний злочин. До поняття «крадіжка» можна віднести: браконьєрство, плагіат, піратство, казнокрадство, афери, контрабанду, хабарництво, корупцію, пограбування і т.д. Отже, шопліфтинг може доповнити цей перелік. Крадіжки здійснюються і персоналом магазину, в якого найбільша спокуса через те, що вони знають систему безпеки магазину, особливості маркування товарів і т.д.

Згідно зі ст.41 Конституції України кожен має право володіти, користуватись і розпоряджатись своєю власністю; право приватної власності непорушне і ніхто не може бути його позбавлений. Законодавство

виокремлює право власності народу, державної власності, комунальної власності, колективної власності, приватної власності, право власності інших держав. При шопліфтингу відбувається посягання на колективну власність. За дрібне викрадення чужого майна незалежно від форми власності передбачена відповідальність. Відповідно до статті 51 Адміністративного Кодексу України під дрібним викраденням чужого майна розуміють крадіжку, шахрайство, привласнення чи розтрату. Це правопорушення тягне за собою накладення штрафу від 10 до 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи виправні роботи на строк до місяця з відрахуванням 20% заробітку, або адміністративний арешт на строк від 5 до 10 діб. При повторному вчиненні правопорушення (протягом року) передбачене накладення штрафу від 30 до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк від 1 до 2 місяців з відрахуванням 20% заробітку, або адміністративний арешт на строк від 10 до 15 діб [1].

Об'єктом правопорушення є суспільні відносини в сфері власності. Об'єктивна сторона правопорушення, що розглядається як шопліфтинг, полягає у вчиненні крадіжки (таємного викрадення чужого майна). Таємним є таке викрадення, здійснюючи яке винна особа вважає, що робить це непомітно. Крадіжка вчинюється за відсутності будь-яких осіб (власників, володільців майна, осіб, під охороною яких воно перебуває, очевидців тощо). Суб'єктом крадіжки може бути персонал організації. Тому як крадіжку розглядають протиправне вилучення чужого майна особою, яка не була наділена певною правомочністю щодо майна, а за родом своєї діяльності мала доступ до нього (сторож, продавець, охоронник та ін.). На відміну від крадіжки шахрайство передбачає заволодіння майном або придбанням права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (потерпілий добровільно передає майно або право на майно винній особі). Суб'єктом правопорушення може бути особа, якій виповнилося 16 років. Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується прямим умислом і корисливою метою [3, с.270]. Саме остання ознака і викликає сумнів при кваліфікації даного виду

правопорушення. Якщо дії мають не корисливий, а якийсь інший мотив, то як вони можуть бути кваліфіковані? Це питання поки без відповіді.

Викрадення чужого майна вважається дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» від 02.06.2005 р. № 2635-IV відбулася декриміналізація дрібного викрадення чужого майна. В адміністративному та кримінальному законодавстві для кваліфікації про порушень або злочинів сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги для відповідного року (Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб»). Розмір загальної ПСП на 2019 рік сягає 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленого законом на 1 січня звітного податкового року (пп. 169.1.1 ПКУ): 1921 грн x 50% = 960,50 грн. Отже дрібною крадіжкою буде така, коли вартість вкраденого не перевищує 193 грн. (як правило, «шопліфтери» це знають і враховують)

Предметом уваги правоохоронних органів є об'єкт, суб'єкт і мотив злочину. Встановлення мотиву злочину, а саме магазинної крадіжки як форми шопліфтингу, через аналіз конкретних дій злочинця не завжди можливе. Через відсутність належної аналітики щодо особистості злочинця увага зосереджується на зовнішніх виявах, що не дозволяє належним чином встановити мотивацію та розробити ефективні засоби протидії. Без здійснення профілактичної діяльності під впливом віртуального середовища будемо спостерігати невпинне зростання цього виду злочинів.

У соціології феномен шопліфтингу може бути розглянутий з позицій девіантологічного підходу. Норми і цінності у різних суспільствах і соціальних групах розрізняються. Згідно теорії конфлікту культур, зразки поведінки у соціальній системі є девіантними, якщо вони ґрунтуються на нормах інших культур. Е.Саттерленд висунув теорію диференціальної

асоціації розглядає відхилення у поведінці як результат соціалізації, обґрунтовуючи, що девіація є продуктом особливих девіантних норм і цінностей. Їх носієм можуть бути представники певної субкультури.

О.Пономарьова розглядає шопліфтинг як форму девіантної поведінки. Під «девіантністю» автор розуміє відхилення від норм, що регулюють поведінку людей у якомусь співтоваристві. Поняття «девіантний» характеризує дію або процес, пов'язаний із порушенням норм. Девіація підлітків, на думку авторки, є результатом нездатності привести негативні за змістом спонукання у відповідність з виробленими культурою нормами та правилами самореалізації та самоствердження особистості у соціумі. Формами девіантної поведінки традиційно вважають: вживання алкоголю та наркотиків, правопорушення, суїцидальну поведінку, проституцію тощо. Форми девіантної поведінки можна поділити на три групи: власне девіантна, делінквентна, адитивна. Девіантна поведінка має тенденцію до переростання в злочинну поведінку (делінквентну) [13]. Труднощі виникають при намаганні визначити, до якої групи можна віднести «шопліфтерів».

Сучасна наука зіштовхнулася з появою нових факторів, які впливають на формування поведінкових девіацій. Динаміка розвитку характеру соціальної взаємодії, стрімке розповсюдження нових форм комунікації через соціальні мережі, онлайн-сервіси зумовлюють необхідність переосмислення факторів та нових форм девіацій, зумовлених їх впливом. Розвиток медіапростору формує зовсім іншу реальність, що визначає соціальні процеси. Нові форми девіантної поведінки викликані впливом ЗМІ і комп'ютерів: ігрова залежність, інтернет-залежність, порушення харчової поведінки, кібербулінг, шопліфтинг.

З огляду девіантологічного підходу в основі крадіжки - корислива потреба. Як відомо, потреби людини визначають мету її існування, а в основі активності (в тому числі і крадіжки) лежать незадоволені потреби. Водночас одною з потреб є прагнення до самоствердження, що не має корисливого

характеру. Самоствердження – це утвердження цінності та значущості власної особистості.

Існують підстави для розгляду шопліфтингу як субкультури. А.Єліна розглядає шопліфтинг як вияв молодіжної субкультури та фактор, що сприяє криміналізації молоді. Субкультура – автономне цілісне утворення суспільства, що відрізняється від домінуючої культури наявністю власної системи цінностей, вербальних комунікативних інструментів, комплексу поведінкових та психологічних атитюдів, світоглядом [24].

Шопліфтинг набув форму субкультурного руху зі своїми особливостями та ідеологією. Про це свідчить груповий характер здійснення крадіжок серед підлітків, застосування спеціальних пристосувань для здійснення злочину, стрімко зростаюче число випадків крадіжок у магазинах неповнолітніми. Представникам даної течії властивий комплекс психологічних характеристик: демонстративна поведінка, оцінка своїх дій як правових, нейтралізація відповідальності за здійснені дії через самовиправдання, виражені антисуспільні установки, статусна мотивація корисливого злочину як інструмент реалізації потреби у самостверженні, бравада маргінальними цінностями, групова залежність, відсутність соціального самоконтролю.

На відміну від звичайних крадіжок особливість шопліфтингу як субкультури полягає у наявності «community», тобто світоглядного інтернет-майданчику для комунікації. Підлітки, що перебувають у цьому співтоваристві, висловлюють позитивне ставлення до своїх дій у межах даної течії. Відповідно до ідеології, що встановлюється інтернет-співтовариством, існують тенденції до самовиправдання, що сприяє зниженню тривожності у момент здійснення злочину. Через девіантні соціальні співтовариства відбувається засвоєння антисоціальних норм поведінки, ідеологічних цінностей та установок, що регламентовані даною спільнотою.

А.Ракачева розглядає шопліфтинг як вид девіантної поведінки, але на нашу думку, у тих аспектах, які висвітлюється, скоріше наявні ознаки

субкультури. Уважає, що основними факторами розповсюдження є збільшення кількості супермаркетів та створення віртуальних співтовариств. Саме масове використання Інтернету сприяє розповсюдженню ідей шопліфтингу серед різних прошарків населення. Рух представлений практично у всіх соціальних мережах. Тут розміщуються звіти користувачів про їх «роботу» у магазинах з наданням переліку-суми вкраденого (у термінології шопліфтерів «піднятого») товару та місця його «набуття». Необхідною умовою включення вкраденого товару у загальний залік є вказівка ціни (фотографії цінників) [15].

Залежно від методів та мотивів шопліфтерство поділяють на дві категорії: 1) професійне – спеціалізація на крадіжках з метою перепродажу речей; 2) непрофесійне – крадіжки час від часу для себе. Такі люди не вважають себе крадіями та транслиують власну поведінку іншим. Для молоді це свого роду екстремальна практика, прагнення себе показати.

Таким чином, на основі аналізу сутності шофліфтингу як соціального явища встановлено: магазинні крадіжки можуть бути кваліфіковані як злочин і розглядатись як делінквентна поведінка. Але в цьому випадку існує сумнів щодо наявності корисливого мотиву. Шофліфтинг може розглядатись як нова субкультура: специфічна ідеологія, сленг, власна ідентифікація (lifting – підняти, тобто грошовий еквівалент вкраденого) та інші ознаки це підтверджують. Другий варіант, на нашу думку, є більш вірогідним.

1.2. Медіапростір як чинник шопліфтингу в сучасному суспільстві

Перед науковим співтовариством постає важливе завдання розробки ефективних засобів профілактики нових форм девіантної поведінки. Для цього необхідно осмислити механізми залучення молоді до магазинних крадіжок. У випадках появи нових соціальних феноменів теорія відстає від практики. Виникає необхідність звернення до емпіричного знання, а також використання досвіду та креативного потенціалу дослідників. Аналіз

літератури з теми переконує у тому, що піонерами в дослідженні нових предметів стають молоді науковці. На емпіричному етапі дослідження проблеми звернення до надбань молодих авторів, у тому числі студентів, є виправданим, адже, для розробки програми й проведення емпіричного дослідження треба володіти певним мінімумом інформації.

О.Конопелько стверджує, що молоді люди стають шопліфтерами з кількох причин, насамперед виділяючи соціально-психологічні чинники. По-перше, вони наслідують авторитетним людям, насамперед, батькам. Іноді у сім'ї батьки приносять з роботи «непотрібні» речі та підліток починає робити те саме. По-друге, це може бути помста батькам («Хай їх покарають!»). Також причини можуть бути пов'язані з недостатністю уваги з боку батьків або з прагненням отримати бажане. Не можна виключати і негативний вплив однолітків: крадіжка «на спор», «на слабо», з метою ствердитися або «за компанію». Чинником може бути прагнення гострих відчуттів. Також негативно впливає безкарність, адже крадіїв затримують дуже рідко, тим більше вони уникають жорстокого покарання. Стаття за дрібне розкрадання з'явилася у Кодексі адміністративних порушень, у тому числі і тому, що «на справу» часто йшли діти з малозабезпечених сімей. Вони крали в магазинах не для того, щоб перепродати та заробити, а щоб подарувати щось другу. Не можна було допустити, щоб ці діти були засуджені за кримінальною статтею. Але зараз більшість підлітків крадуть не через нужденність [7]. А.Єліна за результатами опитування стверджує, в основі корисливого злочину лежить: а) статусна мотивація – мотивація самоствердження підлітка, завоювання ним авторитету, особистого статусу у групі однолітків; б) недостатня сформованість або викривлене сприйняття цінностей споживання; в) недостатній соціальний самоконтроль, відсутність відповідальності, вини за свої протиправні дії, властиві підлітковому віку [24].

Психологи виділяють декілька причин, чому люди починають займатися шопліфтингом. Частина робить це у пошуку задоволення, оскільки вдала крадіжка приносить позитивні емоції та підвищує самооцінку. У інших

відчувається виховання сильною рукою. Звиклі до такого розвитку подій люди починають їх провокувати. Деякі ж створюють цикл порочного кола, у якому звичним є знімати стрес задоволенням. Так після кожного покарання, що спричиняє стрес, крадіжка допомагає його зняти» [25].

А.Ракачева аналізує причини, мотиви, форми шопліфтингу як соціального феномену. Вона вважає, одним із об'єктивних факторів є розвиток системи сучасних магазинів – супермаркетів, де покупець може самостійно контактувати з товаром. Сучасне суспільство визначає як цінність матеріальний добробут, володіння престижними речами, але легальні способи досягнення даної цінності доступні не кожному. Прагнення володіти цінними речами підштовхує до порушення закону. «Тенденції суспільства вимагають володіння все новими і новими речами, і не кожен має можливість отримати бажану річ законно. А завдяки могутній силі Інтернету, де інформація є відкритою, поширюється швидко – вирішенням цього питання є шопліфтинг. Адже існує безліч статей, відео-матеріалів, форумів, груп – саме з інструктажем дій для початківця шопліфтера. Чинники які штовхають займатись шопліфтингом можна умовно поділити на три категорії: 1) зробити добре собі; 2) зробити добре іншим через крадіжку, тим самим здобути прихильність; 3) за компанію – крадіжка здійснюється групою, не для її збагачення, а на основі бажання бути прийнятим групою, відчуті єдність та відповідати її нормам» [15]. Важливо звернути увагу та мотивування дій крадіїв: вони переконані, що не здійснюють протизаконних дій, розкрадання відбувається стосовно безособового, невизначеного об'єкта.

Інші автори акцентують увагу на об'єктивних чинниках шопліфтингу.

Т.Пономарьова виділяє дві складові інформаційного простору: конструктивну (має освітнє, релаксаційне значення) та деструктивну (популяризує протиправні моделі поведінки). Виникнення нових форм девіацій (кібербулінг, шопліфтинг) зумовлене стрімким розвитком Інтернету та соціальних мереж, а також ростом рівня доступності сучасних комп'ютерних технологій [13]. А.Лебідь розглядає феномен шопліфтингу як

негативний фактор розвитку сучасної роздрібно́ї мережі торгівлі. Серед причин поширення цього явища автор виділяє ретейл, суспільство та державу. Внаслідок дії об'єктивного фактору – соціально-економічні процеси – відбувається поширення формату самообслуговування у торгівельній мережі, що забезпечує прямий доступ до товару та збільшення спокус. Перехід від традиційної торгівлі («з прилавку») до торгівлі з відкритою викладкою товарів (самообслуговування) є умовою поширення шопліфтингу. До того ж, персонал магазину, як правило, не має бажання звертатися у поліцію із заявою. З іншого боку, зниження заробітної плати, люмпенізація населення, нав'язлива реклама формують внутрішню мотивацію крадіжок [10].

Таким чином, до об'єктивних чинників, що впливають на поширення шопліфтингу серед молоді слід віднести соціально-економічні процеси, що зумовили розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, які стали джерелом розповсюдження кримінальної субкультури в Інтернет-просторі, відсутність належної уваги до проблеми крадіжок у торгових мережах і недостатню дієвість правових норм. Суб'єктивні чинники шопліфтингу пов'язані з поширенням цінностей споживання, орієнтацією молоді на володіння престижними речами, незадоволеною потребою самоствердження. Відсутність критичної здатності зумовлює безоціночне прийняття різноманітної інформації, що поширюється в медіпросторі.

1.3. Програма та результати емпіричного дослідження чинників поширення шопліфтингу

З метою проведення розвідувального дослідження було обрано два об'єкти: учнівська молодь та працівники торгівельної мережі.

Для уточнення сутності та оцінки поширення шопліфтингу в сучасному суспільстві було проведено анкетування серед учнівської молоді.

Мета дослідження: оцінити стан і дію чинників поширення шопліфтингу в молодіжному середовищі. Були поставлені такі завдання: 1)

Оцінити рівень поширення шопліфтингу серед молоді та найближчому оточенні; 2) З'ясувати ймовірні й домінуючі мотиви шопліфтингу в сучасному суспільстві; 3) Уточнити чинники поширення шопліфтингу в молодіжному середовищі.

На першому етапі дослідження для проведення опитування нами розроблена анкета, що складається з 20 питань, які стосуються теми дослідження (додаток Б).

Об'єктом опитування була учнівська молодь, що не має відношення до субкультури шопліфтингу. Вибірка не є репрезентативною, оскільки дослідження має пілотний характер. Для опитування відібрано дві групи: 1) студенти соціально-психологічного факультету спеціальності «Соціальна робота»; 2) учні старших класів Херсонської загальноосвітньої школи 1-III ступенів № 34, загальноосвітньої школи 1-I ступенів с.Садове. Вікова категорія респондентів від 14 до 21 року. Загальна кількість опитаних склала 104 респондента. Дослідження проводилось у листопаді 2019 року. Предмет опитування: чинники поширення шопліфтингу у молодіжному середовищі.

За результатами опитування сформульовані висновки.

- 1) третина учнівської молоді (32%) знайомі з субкультурою шопліфтингу. Більше частина з них отримала інформацію з мережі Інтернет. 24% опитаних спостерігали здійснення крадіжки в магазинах, 8% спокійно ставляться до цих дій. 12% опитаних мають досвід «винесення» з магазинів деяких речей. Переважно це продуктивні супермаркети; подібні дії здійснювалися у складі групи та під тиском однолітків (переважно у молодшому віці). Це дозволяє стверджувати про високий рівень поширення шопліфтингу у сучасному суспільстві, зокрема у м.Херсоні
- 2) У соціальному оточенні опитаних є люди, які здійснювали та планують і надалі здійснювати магазинні крадіжки. Знаючи про ці факти респонденти не вважають за необхідне повідомити правоохоронні органи. 8% опитаних отримали пропозицію приєднатися та навчитися деяким прийомам.

- 3) представники учнівської молоді, що взяли участь в опитуванні, переважно висловили негативне ставлення до людей, що здійснюють магазинні крадіжки (60%). Але при цьому деякі молоді люди визнають, що теоретично могли б здійснити крадіжку за наявності сприятливих обставин (8%). 12% молодих людей вказують, що могли б здійснити такий вчинок, якби обставини життя так склалися. Факт дрібної крадіжки в магазині 92% респондентів не сприймають як серйозну небезпеку для суспільства і особистості злочинця. Як бачимо, результати опитування є суперечливими. З одного боку, респонденти засуджують крадія, з іншого, уважають, що є підстави для виправдання.
- 4) Серед чинників, що сприяють здійсненню крадіжок, опитані виділили: негативний вплив соціальних мереж (72%), прагнення до самоствердження через демонстрацію екстремальної поведінки (48%), не виправдано високу ціну на продукти (24%), викривлене сприйняття цінностей споживання (24%), недосконалу систему попередження крадіжок у магазині (16%), впевненість у безкарності (16%).

За результатами власного спостереження у торговельних мережах можна констатувати: у більшості магазинів відсутні магніти та антикрадій-рамки, недостатнє відеоспостереження. На нашу думку, це може зменшувати рівень тривоги крадіїв при прийнятті рішення про злочин.

На другому етапі дослідницької роботи проведено інтерв'ювання працівників торговельної мережі. Об'єктом дослідження стали: представники охоронної служби магазину, адміністратори (менеджери) й продавці магазину. Усього опитано 14 осіб.

Розроблений гайд інтерв'ю для опитування працівників мережевих магазинів м.Херсона (зокрема, торговий центр «Епіцентр»). Опитування містило 10 питань, пов'язаних із предметом дослідження.

Мета дослідження: оцінити рівень розповсюдження шопліфтингу в торговельних мережах м.Херсона.

За результатами інтерв'ювання сформульовані такі висновки:

- 1) у разі затримання крадіїв адміністрація магазину відмовляється від звернення до правоохоронних органів: через незначну суму збитків, небажання втрачати час на процедурні моменти, поблажливе ставлення до віку крадіїв («не хочеться зіпсувати життя дитині»)
- 2) опитані респонденти вказують на різні моделі поведінки крадіїв залежно від їхнього віку: порівняно з представниками «зрілого віку» (старше 35 років) молоді люди значно краще обізнані про сучасні засоби охорони товару й стратегії попередження крадіжок, що дозволяє «обійти» небезпеку та уникнути затримання
- 3) 36% опитаних вказали, що, на їх думку, в останній час власники магазину здійснюють економію ресурсів, що позначається на заходах безпеки.
- 4) На думку працівників магазину, нужденність не є ключовим фактором здійснення злочину; причини лежать за межами економічного мотиву.
- 5) Респонденти вказують, що здійснення крадіжок має переважно індивідуальний характер.

Слід звернути увагу на п'ятий висновок. За результатами теоретичного аналізу здійснення крадіжок підлітками часто має груповий характер та передбачає застосування спеціальних пристосувань. Цей факт не підтвердився у процесі емпіричного дослідження. На нашу думку, це можна пояснити тим, що місто Херсон є невеликим за масштабами, тому мережева торгівля тут не має того масштабу, як у великих містах. Але можна прогнозувати, що у майбутньому буде посилюватися тенденція здійснення крадіжок у складі груп через набуття досвіду та розвиток моделей поведінки крадіїв, зростання прагнення до ускладнення завдань.

РОЗДІЛ 2

ПРОФІЛАКТИКА ШОПЛІФТИНГУ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Способи протидії небезпечному впливу медіапростору на свідомість і поведінку учнівської молоді.

З упродженням сучасних технологій питання інформаційної безпеки дітей стали актуальними. Необхідно на рівні державної політики і на рівні всіх інститутів соціалізації приділяти увагу питанням навчання дітей в галузі інформаційної безпеки. Заходи протидії інформаційним загрозам лежать у різних площинах: юридична, організаційно-технічна, соціально-педагогічна. Система навчання протидії загрозам інформаційної безпеки пройшла шлях від ідеї заборон до ідеї формування критичного мислення дитини. Підлітки у такому підході розглядаються як свідомі користувачі інформації, які можуть орієнтуватися в інформаційному потоці та робити усвідомлений вибір, уміють виражати себе через інформаційні технології. Для досягнення цього необхідні спеціальні навчальні програми і соціальні педагоги, що володіють знаннями в галузі інформаційної безпеки дітей [18].

Як основні напрями забезпечення інформаційної безпеки підлітків і молоді науковці виділяють такі: 1) правовий захист – створення нормативно-правової бази регулювання суспільних відношень у цій галузі; 2) технологічний захист, спрямований на створення технічних пособів блокування небажаного контенту, обмеження доступу до негативної інформації, технічні можливості здійснення соціального контролю та якісний аналіз сайтів та інтернет-товариств у мережі; 3) психолого-педагогічні методи, спрямовані на роботу з дітьми з формування медіа та комп'ютерної грамотності, стратегій поведінки при зустрічі з небажаним контентом та небезпечними знайомими в мережі Інтернет, формування критичного мислення по відношенню до інформації, що одержується в мережі тощо [18, с.265].

О.Пономарьова вказує на необхідність попередження розвитку негативних процесів на ранніх стадіях. Профілактична робота дозволяє зменшити функціональні витрати. На думку науковця, необхідна організація соціокультурної діяльності, альтернативної девіантній поведінці. Наприклад, активне залучення підлітків до фізкультурно-оздоровчої діяльності дозволяє протистояти поширенню негативних звичок, сприяти укріпленню здорового способу життя. Але способів впливу на нові форми девіацій, зокрема шопліфтинг, авторка не пропонує.

Т.А. Дегтьова пропонує такі форми профілактичної роботи в освітньому закладі, направлені на боротьбу з кібербуллінгом: 1) дискусії на теми: «Як сказати «ні» та не втратити друзів?», «Друг – хто він?», «Жертва – агресор – переслідувач: хто я?», «Переслідування: як вирватися з кола?»; 2) просвітницькі бесіди на теми: «Соціальні мережі: міфи та реальність», «Чи вмію я спілкуватися?», «Спілкування реальне та віртуальне», «Безпечне Інтернет-середовище», «Я і мій світ»; 3) тренінг формування допінг-стратегій із захисту від біллінгу; 4) тренінг з профілактики поведінки жертви; 5) тренінг з профілактики агресивної поведінки; 6) батьківський лекторів «Як уберегти дитину від насилля в Інтернет-просторі», дискусійний клуб для батьків «Успішний батько», практико-орієнтовані семінари; 7) програми додаткової професійної освіти [5].

Р.Фамутдінов пропонує для вирішення проблеми підліткового вейпінгу застосувати технологію розвитку критичного мислення у процесі профілактичної просвітницької роботи в цілях формування у учнів психологічного та інформаційного імунітету по відношенню до електронних систем доставки нікотину (ЕСДН). У спілкуванні з неповнолітніми слід робити акцент на наявних широких можливостей для саморозвитку та успішного професійного становлення при наявності умінь і навичок припиняти маніпуляції з боку виробників табачних виробів та електронних систем доставки нікотину. Науковцев розроблено інтерактивне заняття профілактичної спрямованості «Будь сильним. Будь самим собою» [19].

Переможцем конкурсу соціальних проектів став проект «Шанс» (2016-2017). Він передбачає комплекс заходів, направлених на профілактику девіантної поведінки та суспільно небезпечних діянь, формування потреби у виденні здорового способу життя, розвиток громадянської активності в молодіжному та підлітковому середовищі. Він передбачає упровадження інституту наставництва (50 наставників з 29 молодіжних спільнот), створення та просування в інформаційне поле соціальної реклами; просування інтернет-майданчику «Знай право». За час реалізації проекту створено ряд соціальних відеороликів: від промо-роликів до короткометражного фільму «Не за регламентом» [22].

На основі узагальнення досвіду висновуємо, дієвим способом протидії негативному впливу медіапростору є розвиток критичного мислення неповнолітніх. Ідея полягає у тому, що підліток, який критично думає, зможе ефективно взаємодіяти з інформаційним простором. Навички критичного мислення дозволяють працювати з сумнівними судженнями, здійснювати їх аналіз, висувати власні аргументи. Переважно такі ситуації виникають в умовах недостатності інформації. Науковцями розроблено й пропонуються різні програми, орієнтовані на профілактику вейпінгу неповнолітніх, кібербулінгу, різних видів адитивної поведінки. Виникає необхідність розробки нових програм, орієнтованих на профілактику шопліфтингу.

Нами розроблена профілактична програма «На межі: як протидіяти спокусі» (додаток В). Її метою є підвищення критичності у сприйнятті інформації, що поширюється в сучасному медіапросторі. У змісті програми враховано специфіку такого соціального явища як шопліфтинг. Ураховуючи особливості інформації, що поширюється через соціальні мережі, визнано неприйнятним її включення у контент програми. Через це у змісті не вживається поняття «шопліфтинг» та усе, що з цим пов'язане. Це зроблено для того, щоб мимовільно не сприяти розповсюдженню кримінальної субкультури серед молоді.

Запропонована програма охоплює теми: 1) Юридичні норми: для тебе чи проти тебе (Право і правило; Шахрайство: інформаційний вплив на жертву); 2) Я-Ти-Ми: соціальні взаємодії (Соціальні мережі. Небезпечні знайомства. Психологічне здоров'я); 3) Здоровий спосіб життя чи життя заради задоволення (Культура здорового способу життя. Лікарська безпека. Харчова поведінка).

Програма призначена для учнів 9-11 класів. За умови адаптації може бути застосована у роботі зі студентською молоддю. Основний акцент у програмі зроблено на розвитку критичного мислення. До програми включено різні завдання, проблеми, вправи, кейси, ігри, направлені на відпрацювання розумових умінь та критичності розуму.

2.2. Методичні рекомендації щодо розвитку критичного мислення учнівської молоді

Розвиток критичності мислення дозволяє знайти суперечності у будь-якій інформації, яка одержується через ЗМІ та мережу Інтернет, аргументувати свою точку зору, приймати виважені рішення, незалежно від того, якої сфери життєдіяльності вони стосуються. Критичне мислення передбачає слідування правилам логіки, розширення інтелектуальної компетенції для ефективного вирішення соціальних і практичних проблем.

Критичність розуму – це така властивість, коли людина уміє правильно оцінювати свої і чужі думки, інформацію, судження та висновки, що висуваються, а не приймати їх на віру. Тому насамперед важливо навчити молодь операціям критичного мислення. Це можна зробити під час реалізації профілактичної програми «На межі: як протидіяти спокусі». При вивченні різних тем відбувається навчання умінням розуміти логічні процедури критичного мислення, пояснення та передбачення, доказ та спростування, аргументація, оцінка. Критичне мислення розглядається як комплекс мисленнєвих операцій, що характеризується здатністю людини: аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел;

бачити проблеми, ставити запитання; висувати гіпотези, оцінювати альтернативи; робити вибір, приймати рішення та обґрунтовувати його.

Теоретичні передумови дослідження критичного мислення виникли у кінці ХХ століття у США (Ч.Темпл, Д.Хапперн, С.Уолткер). Пізніше до цього долучилися російські та українські дослідники: І.Загашева, С.Заїр-Бек, М.В.Кларін, І.В.Муштавінська, Е.Ю.Грудзинський, В.В.Маріко тощо.

У науковій літературі є різні визначення критичного мислення. Д.Вуд, Д.А.Браус визначають його як рефлексивне мислення, сфокусоване на вирішенні того, у що вірити і що робити; воно ґрунтується на здоровому глузі й спрямоване на те, як вчинити логічно з урахуванням власної точки зору та думок інших. Це також здатність відмовитись від власних стереотипів [2]. Д.Клустер розкриває зміст критичного мислення через ознаки: самостійність мислення; інформація є початковим пунктом мислення; починається з постановки питань та з'ясування проблем, які необхідно вирішити; прагне до переконливої аргументації; є «соціальним мисленням» [15]. Критичне мислення – це мислення індивідуальне та самостійне, це здатність думати, аналізувати та виголошувати власні незалежні висновки; ставити під сумнів інформацію, що надходить, аналізувати її, робити обґрунтовані висновки, оцінювати та застосовувати одержані результати до ситуацій та проблем. Водночас воно виявляється у суперечках, дискусіях, при обговореннях та публічних виступах.

Отже, критичне мислення є соціальним за походженням, адже виникає у проблемній ситуації й фіксується через питання. Головною ознакою є рефлексивність. Воно має визначений операціональний склад, передбачає аргументацію. При цьому критичне мислення базується на життєвому досвіді, що відрізняє його від творчого мислення.

Технологія розвитку критичного мислення ґрунтується на педагогіці розвивального навчання, потенціалі інтерактивних методів (додаток Г).

Д.Шакірова пропонує чотири етапи формування критичного мислення:
1) актуалізація знань, пробудження інтересу, допитливості до теми,

визначення цілей вивчення матеріалу; 2) осмислення нової інформації, критичне читання та письмо; 3) міркування або рефлексія, формування особистої думки та ставлення до матеріалу; 3) узагальнення та оцінка інформації, проблеми, способів її рішення та власних можливостей [17].

За Д.Кларінім в основі технології розвитку критичного мислення – трифазна структура заняття: виклик, осмислення, рефлексія. У першій фазі відбувається пробудження інтересу до одержання нової інформації, на стадії осмислення – учні отримують нові знання, співвідносять з попередніми; остання фаза передбачає постановку учнем нових цілей навчання. На різних стадіях застосовуються різні прийоми та методики. Фаза осмислення передбачає активну роботу з різноманітними джерелами інформації. На стадії рефлексії важливо навчити школярів висловлювати особисте ставлення та підводити підсумок власних міркувань.

Запропонована нами авторська соціально-профілактична програма «На межі: як протидіяти спокусам» передбачає використання технології розвитку критичного мислення. Формування умінь критичного мислення починається з метапізнання, під яким розуміють знання людини про власні розумові процеси. Важливим принципом є проблемність змісту матеріалу. У подальшому, відповідно до змісту програми, можна пропонувати різні види роботи з підібраним матеріалом: критичний аналіз та оцінка соціальної ситуації в регіоні (в освіті, виробництві, галузі дотримання прав дитини); обговорення помилок у вирішенні проблем; обговорення оглядів з Інтернету; організація дискусій та дебатів по кінофільмам, телепередачам, «сенсаційним» статтям у пресі. Така робота базується на уважному вивченні повідомлень (текстів) та постановці їх під сумнів. Технологія передбачає знаходження слабких місць як у чужих, так і у власних аргументах, роботу з поняттями, формування уміння чітко та обґрунтовано виражати свої думки, правильно задавати питання.

Одною з умов ефективності запропонованої програми є орієнтація на продуктивність. Результатом опрацювання тем має стати створення

відповідної продукції і її застосування. Наприклад, учасникам програми можуть бути запропоновані такі завдання: відібрати мультфільм для привертання уваги молодших школярів до проблеми медіабезпеки; підготувати презентації з тем, що вивчаються за програмою, для молодших школярів та провести відповідні заходи; створити куток медіа безпеки («Правила перебування в Інтернет-середовищі», «Цінності й загрози медіа продукції») тощо. Також доцільним є застосування домашніх завдань, які направлені на критичний аналіз власної поведінки вдома, у школі, у незнайомих місцях.

Проведення кожного заняття відбувається з урахуванням алгоритму «Виклик-осмислення-рефлексія». Розглянемо приклад. На етапі «Виклик» відбувається осмислення проблемної ситуації. На основі дослідження чинників шкідливого впливу ми прийшли до висновку, що Інтернет-співтовариство виступає як чинник підкріплення девіантної поведінки, забезпечуючи зворотний зв'язок («лайки») та створюючи атмосферу змагання. Отже, виникає необхідність з метою протидії негативному впливу викликати певну емоційну реакцію. Таким прийомом може стати демонстрація фізичного досліду (залежно від умов, дослід можна провести у кабінеті фізики або застосувати відеофрагмент відповідного змісту). Пропонуємо учням продемонструвати електричну мережу (лампочки, опір, джерело струму) і показати, що буде відбуватись, якщо збільшувати силу струму. Необхідно дати можливість самим прийти до висновків про те, що через деякий час «складові мережі виходять з ладу». А що буде, якщо збільшити силу опору? Тоді, щоб викликати ефект «катастрофи» необхідно збільшувати силу струму. Те саме відбувається і з людиною, яка залучаючись до соціальних мереж, до деякого моменту не може зрозуміти, що щось не так. Але коли відбувається «катастрофа» може бути уже пізно. Тільки небезпеку в мережі утворює не струм, а інформація. Чи можемо ми в сучасному світі жити без Інтернету? Напевно, ні. Отже, виникає необхідність пошуку тих

механізмів, які убезпечать від прихованих загроз. Такою «вакциною» може стати критичне мислення.

Етап осмислення передбачає роботу з новою інформацією. Це може бути текст, фільм, матеріал книги. На цьому етапі можуть бути застосовані різноманітні прийоми, які передбачають розвиток навичок критичного мислення. Такі прийоми наведені у додатку Д. Наприклад, розглянемо один із найбільш розповсюджених прийомів – «Шість капелюхів». Він був запропонований психологом та письменником Е.де Боно. Прийом допомагає бачити ситуацію з різних точок зору, представити багатогранність проблеми та виявити оптимальний спосіб вирішення. Алгоритм застосування прийому передбачає: створення проблемної ситуації, що має багатоваріантний характер (питання, текст, сюжет); поділ групи на шість підгруп, кожна з яких за жеребкуванням чи бажанням обирає один з капелюхів. Колір капелюха визначає напрям розвитку думки:

Білий – нейтральна; учасники цієї групи оперують тільки фактами: доводять, чому усе відбулося саме так, а не інакше;

Жовта – сонячна, радісна, позитивна; учасники шукають вигоди запропонованого рішення, звертають увагу тільки на позитивні моменти;

Чорна – негативна, мрачна, заперечуючи; учасники мають висловити сумнів, знайти аргументи проти;

Червона – емоції, пристрасть; учасники висловлюють тільки емоційне сприйняття заданої ситуації, без обґрунтування своїх висновків;

Зелена – творча, креативна; учасники пропонуть нові рішення ситуації, які можуть бути фантастичними й несподіваними

Синя – нейтральна, оціночна; учасники є експертами, аналітиками, які оцінюють пропозиції всіх груп та знаходять оптимальне рішення.

Залежно від теми прийом адаптується до різних умов.

При вивченні теми «Юридичні норми: для тебе чи проти тебе» здійснюється аналіз сучасної медіапродукції, медіасюжетів. Це дозволяє обговорити Інтернет-загрози та злочини, розібрати негативні впливи

сучасного Інтернет-простору, проаналізувати спокуси, які виникають у молодій людини у відповідь на «зразки протиправної поведінки». При вивченні теми «Я-ти-ми: соціальні взаємодії» звертається увага на проблему маніпулювання людьми, розбираються маніпулятивні прийоми медіапродукції, у тому числі рекламної.

Дуже часто небезпечні знайомства відбуваються на підґрунті знецінення сім'ї, виникнення недовіри до батьків. Тому цю проблему теж варто обговорити в контексті розвитку критичного сприйняття власної поведінки та порад батьків. З'ясування уявлень молодих людей про сім'ю, сімейні стосунки, роль сім'ї у соціальній підтримці своїх членів дозволить критично переглянути власну позицію в системі сімейних взаємодій.

На етапі рефлексії здійснюється аналіз, інтерпретація, оцінка одержаної інформації. Наприклад, при вивченні теми «Психологічна безпека» можна запропонувати вправу «Заповнення кластеру прийомів маніпуляції». Команди мають нарисувати коло у центрі листа, вписати у нього словосполучення «прийоми маніпуляції», до кола дорисувати «пелюстки» та вписати в них прийоми маніпуляції, які перед цим були представлені у фільмі, тексті тощо.

Апробація розробленої програми здійснювалось на базі Садівської загальноосвітньої школи I-III студентів, Херсонської загальноосвітньої школи № 34 м.Херсона. Дослідження не носило експериментальний характер. Його завданням було оцінити змістовність, логічність, доступність розробленої авторської програми «На межі: як протидіяти споусі». За результатами апробації:

- 1) До програми включено додаткова тема: Здоровий спосіб життя чи життя заради задоволення. Комплексний підхід до профілактичної діяльності дозволяє розширити коло проблем, що можуть бути вирішені.
- 2) Доопрацьовано тему «Юридичні норми: для тебе чи проти тебе». До змісту включено опрацювання закону «Про сприяння соціальному становленню та соціальному захисту молоді». Він виступає як текст, що

підлягає критичному аналізу. На підґрунті цього учасникам програми пропонується створити власні законопроекти: Конституція мого життя. Правила дружби. Учні знайомляться з різними формами фіксації норм та усвідомлюють їх необхідність у життєдіяльності.

- 3) Завдяки експертній оцінці вчителів, соціальних педагогів з програми виключено медіасюжети й практичні завдання, які отримали неоднозначну оцінку.
- 4) Дослідження не передбачало виявлення змін у свідомості та поведінці учасників. Водночас запропонована програма отримала схвалення, що дозволяє поширювати її в загальноосвітніх закладах. У зв'язку з цим перспективи подальшого дослідження ми пов'язуємо з проведенням констатувального та формувального експериментів. Для оцінки рівня розвитку критичного мислення можуть бути використані психологічні методики О.Мікс «Конформність, навіюваність, скептицизм», К.Роджерс, Р.Даймонд «Соціально-психологічна адаптація особистості», С.В.Книжникова «Девіантологічний аналіз медіа продукції». При розробці тестів на вимірювання операцій критичного мислення до уваги може бути прийнята пропозиція Д.Шакірової розрізняти три рівня прояву критичності: 1) «критичність, що зароджується»: суб'єкт помічає помилки, невідповідність, але в не в змозі їх осмислити та пояснити; 2) «критичність, що констатує» - в об'єкті пізнання невідповідностей, помилок, але відсутність прагнення розкрити джерела викликання; 3) «критичність, що коригує» - учні відбивають частини, деталі об'єкта пізнання у взаємзв'язку та виявляють допущені помилки, а також розкривають причини виникнення та вказують шляхи та засоби усунення.
- 5) Перспективним напрямом подальших досліджень проблеми поширення шопліфтингу в сучасному суспільстві можна уважати підготовку педагогів і психологів до профілактичної роботи з учнівською молоддю.

ВИСНОВКИ

За результатами теоретичного й емпіричного дослідження висновуємо:

Під впливом розвитку сучасних засобів комунікації виникають нові соціальні явища. Одним із них є шопліфтинг, який тлумачиться як магазинна крадіжка, що здійснюється в умовах стимулюючого впливу з боку груп у соцмережах. Значення набуває не сама вкрадена річ, а вартість «піднятого», що стає предметом оцінки віртуального співтовариства. Групи в соціальних мережах усе частіше стають чинником популяризації та розповсюдження нових деструктивних моделей поведінки в молодіжному середовищі.

Шопліфтинг може бути розглянутий у юридичному, соціологічному соціальному аспектах. У першому випадку він кваліфікується як крадіжка, посягання на колективну власність. Залежно від розміру краденого мова йде про адміністративне правопорушення або кримінальний злочин. Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом і корисливою метою. Для розробки заходів протидії важливо розуміти мотивацію. З позицій девіантологічного підходу шопліфтинг розглядається у соціології як поведінка ґрунтується на нормах інших культур, у даному випадку субкультури віртуального співтовариства як носія певної ідеології. Нарешті, шопліфтинг як соціальне явище означає утворення специфічних соціальних груп, що здійснюють девіантогенний вплив й зумовлюють криміналізацію поведінки учасників. Мотивом антисоціальних дій є самоствердження – утвердження цінності та значущості власної особистості.

Для розробки ефективних засобів профілактики нових форм девіантної поведінки важливо осмислити механізми залучення молоді до магазинних крадіжок. Об'єктивними чинниками є соціально-економічні процеси, які зумовлюють: збільшення доступності Інтернету, поширення формату самообслуговування у магазинах, нав'язливу рекламу, що орієнтує на володіння престижними речами. До числа суб'єктивних чинників можна віднести: недостатній соціальний контроль, негативні зразки поведінки в

найближчому середовищі, прагнення гострих відчуттів, незадоволення потреби самоствердження в сім'ї і школі, пріоритет цінностей споживання.

Результати опитування учнівської молоді переконують, що проблема шопліфтіngu не набула в Україні загрозливої ситуації, але передумови для цього є. Насамперед занепокоєння викликає знайомство з субкультурою шопліфтіngu (32%), наявність досвіду дрібних крадіжок (8%) та відсутність засудження таких дій, у деякій мірі виправдовування (24%); факт дрібної крадіжки в магазині 92% респондентів не сприймають як серйозну небезпеку.

Осмилення негативного впливу медіапростору на свідомість і поведінку молоді актуалізувало наукову думку на пошук способів профілактики. Заходи протидії інформаційним загрозам мають юридичний, організаційно-технічний, соціально-педагогічний характер. Вони сполучають різні ідеї: заборони, технічні обмеження, організація соціокультурної діяльності, розвиток критичного мислення.

З метою профілактики шопліфтіngu в учнівському середовищі розроблена авторська Програма «На межі: як протидіяти спокусі», в основі якої лежить ідея розвитку критичного мислення. Зміст програми охоплює теми: 1) Юридичні норми: для тебе чи проти тебе (Право і правило; Шахрайство: інформаційний вплив на жертву); 2) Я-Ти-Ми: соціальні взаємодії (Соціальні мережі. Небезпечні знайомства. Психологічне здоров'я); 3) Здоровий спосіб життя чи життя заради задоволення (Культура здорового способу життя. Лікарська безпека. Харчова поведінка). Для підвищення критичності у сприйнятті інформації, що поширюється в сучасному медіапросторі, програма передбачає застосування технології розвитку критичного мислення (алгоритм: виклик-осмилення-рефлексія), а також сукупність прийомів його розвитку, розроблених у педагогічній науці.

Програма пройшла адаптацію у загальноосвітніх школах і доопрацьована, виявлені недоліки усунуто. За результатами апробації встановлено актуальні напрями подальшого наукового пошуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративний Кодекс України
2. Браус Д.А. Инвайронментальное образование в школах: Руководство: как разработать эффективную программу / Д.А.Браус, Д. Вуд. - СПб.: МААББ, 1994. – 324 с.
3. Гіда О.Ф. Соціальні мережі як засіб деструктивних впливів через інформаційний простір //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. –№ 3. – С.268-278
4. Гребенкина Ю.В. Профилактика девиантогенного воздействия медиапродукции на школьников //Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. – 2018. № 2. – С.22-32
5. Дегтева Т.А. Профилактика кибермоббинга и кибербуллинга в среде несовершеннолетних: методическое пособие [Текст] / Т.А. Дегтева, Е.Г. Моногарова; под ред. Т.А. Дегтевой. – Ставрополь: Параграф. – 2017. – 224 с.
6. Загашев И.О., Заир-Бек С.И. Критическое мышление: технология развития. СПб: Альянс «Дельта», 2003. – 284 с.
7. Конопелько Л. Шопинг мимо кассы. Криминальное хобби или недетские забавы: как остановить магазинных воров?// «Народная газета», 10 марта 2018 г. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pravo.by/novosti/obshchestvenno-politicheskie-i-v-oblasti-prava/2018/march/28043/>
8. Коповая О.В. Новые формы девиантного поведения подростков в современном информационном обществе / О.В. Коповая // Электронный научный журнал «Пензенский психологический вестник» №1. – 2016. – С.161-169
9. Коповая О.В. Психолого-педагогические особенности девиантного поведения в подростковом возрасте: учебное пособие / О.В. Коповая, М.А. Ерофеева, А.С. Коповой. - М. : «Спутник+», 2004. - 57с.

10. Лебедь А.Л. Шоплифтинг в России: постановка проблемы / А.Л. Лебедь // Вестник Краснодарского университета МВД России №3. Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена. – 2017. – С.45-54.
11. Литвак М.Е. Психология воровства // Психологические исследования. – 2012. – № 4. – С. 42–48.
12. Павленко С. Тактика запобігання доведенню неповнолітніх до самогубств через соціальні мережі (інтернет-спільноти): сучасні вітчизняні реалії та зарубіжний досвід. – 2018. - № 11. – С.217-225
13. Пономарева Т.А. Особенности девиантного поведения подростков: социокультурный аспект// Инновационная наука. – 2017. – № 3. – С.254-261
14. Профилактика экстремизма в молодежной среде. Проблемы и решения: научно-методический сборник//Под редакцией М.В. Паромоновой. - Иркутск: ФГБОУ ВПО «ВСГАО», 2012 – 72 с.
15. Ракачева А. В. Феномен шоплифтинга: опыт социологического анализа / А. В. Ракачева // XX Международная конференция памяти профессора Л. Н. Когана «Культура, личность, общество в современном мире: Методология, опыт эмпирического исследования», 16-18 марта 2017 г., Екатеринбург: УрФУ, 2017. – С. 895-904.
16. Смирнова И.В. Понятие критического мышления в современной педагогической науке // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 5
17. Шакирова Д. М. Теоретические основания концепции формирования критического мышления //Педагогика. 2006, № 9. – С.283-290
18. Шпагина Е.М., Чиркина Е.В. Компетентность педагогов и психологов в области информационной безопасности детей /Е.М.Шпагина, Е.В.Чиркина //Психология и право - 2019. Том. 9, № 3. – С.261-277
19. Фамутдинов Р.З. Интерактивное занятие на тему «Будь сильным. Будь самим собой» в сфере первичной профилактики употребления табачных

изделий и ЭСДН [Электронный ресурс]. Режим доступа:
http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/46699/1/klo_2017_174.pdf

20. Федулова А.В. Социокультурные составляющие девиантного поведения несовершеннолетних / А.В. Федулова. – М., 2010. – 288 с.
21. 10 шагов к критическому мышлению: реабилитация при социальной зависимости на примере экстремистских и террористических групп /под ред.Ю.Денисенко [Электронный ресурс]. Режим доступа:
22. <https://tmn-id.ru/projects/sotsialnyy-proekt-shans/>
23. <http://pravo.by/novosti/obshchestvenno-politicheskie-i-v-oblasti-prava/2018/march/28043/>
24. http://elibrary.sgu.ru/VKR/2016/37-03-01_041.pdf
25. https://issuu.com/irisha3/docs/si4-lut3_layout_1 .

Додаток А

Фрагмент інформації в спільноті шопліфтерів

Для кращого розуміння сутності явища, що досліджується, наводимо міркування одного з крадіїв, що розміщені в Інтернеті на сайті спільноти шопліфтерів (авторська мова, орфографія та пунктуація збережені)

«Когда я вижу, что зал пустой, продавец один и охраны нет, я за такие магазины даже уже не берусь. Это слишком просто и неинтересно. Когда ты стараешься в чем-то преуспеть, тренируешься, у тебя растут профессиональные амбиции. В городе есть магазины, куда можно приходиться с огромным тюком и просто складывать в него что хочешь. В такие я захожу разве что за подарками для близких. А бывает, что в каком-то магазине оказалось вынести слишком сложно, ничего не получилось, и начинаются бессонные ночи, планирование операции, запрос поддержки с воздуха и прочее. Но, кроме эмоциональной составляющей, во всем этом есть и рациональная, в противном случае я бы просто раздавал все украденное. Я шмоточник. И тот факт, что я могу на этом нехило экономить, меня несказанно радует...»

Додаток Б

Анкета

Шановний респонденте!

У сучасному суспільстві виникло нове явище, яке позначається терміном «шопліфтинг». У перекладі з англійської це магазинні крадіжки. Вони можуть здійснюватися як покупцями, так і персоналом. Це опитування проводиться з метою вивчення впливу даного явища на життя окремої людини і на соціально-економічну сферу суспільства в цілому. Анкета є анонімною. Ваші щирі і відверті відповіді допоможуть встановити небезпечні наслідки та вчасно їх запобігти.

1. **Напевне, підсвідомо будь-яка людина прагне до екстремальної поведінки, здійснює ризиковані дії. Які ризиковані дії, на вашу думку, характерні для сучасної молоді? Відповіді проранжуйте (9 – найчастіше, 1 – дуже рідко)**
 - А) робити селфі у «ризикованих» місцях
 - Б) здійснити стрибки з мосту, парашуту
 - В) здійснити дрібну крадіжку в магазині
 - Г) дуже швидко їздити на мотоциклі або авто
 - Д) їхати на підніжці товарного вагону при великій швидкості
 - Є) їздити на транспорті « зайцем»
 - Ж) стрибнути на пожежний тент з третього поверху
 - З) перебігти вулицю на червоне світло
 - І) взятися за небезпечну для життя роботу, якби за неї добре заплатили
2. **До яких ризикованих дій схильні Ви? _____**
3. **Яке ваше ставлення до людей, що люди здійснюють дрібні крадіжки в магазинах?**
 - а) будь-яке порушення закону має бути покаране
 - б) якщо крадуть, значить немає грошей щоб купити, життєві обставини на це штовхають
 - в) мені байдуже
 - г) цікаво, що їх на це штовхає
 - інше _____

- 4. Дрібні крадіжки в магазині – явище, що поширюється у світі. Що це на вашу думку? (відповіді проранжуйте від 7 до 1, що відповідає найменшій ймовірності)**
- А) вид кримінальної поведінки
 - Б) вид асоціальної поведінки – таким чином людина протестує проти існуючої нерівності
 - В) демонстрація інтелектуальних переваг
 - Г) професійний спосіб отримання доходу
 - Д) хобі, заняття на дозвіллі
 - Є) молодіжна субкультура, що об'єднує молодих людей, які таким чином протиставляють себе прийнятним нормам
 - Ж) те, через що проходять всі у житті; будь-якій дитині хочеться щось узяти в магазині, для деяких цей період затягується
- 5. Як Ви думаєте, якими міркуваннями керується дрібний магазинний крадій? (обрати не більше 2)**
- А) якщо я буду обережний та розумний, мене не спіймають
 - Б) навіть якщо мене спіймають, мене не будуть здавати та переслідувати по суду
 - В) навіть якщо мене звинуватять, покарання не буде суворим
 - Г) торговці заслуговують те, що отримують
 - Д) усі у той або інший час крали у магазинах, це нормально
 - Є) крадіжки у магазинах – не головний злочин
 - Ж) у мене має бути предмет, який я хочу, але не можу собі дозволити: я повинен мати його
 - З) красти у магазині це нормально, тому що торговці теж обманюють покупців
- 6. У житті всіх людей є події, які мають разовий характер, але вони викликають не дуже приємні спогади. Чи були у Вашому житті ситуації, коли Ви хоч раз виносили будь-яку річ з магазину не заплативши?**

А) так

Б) ні

Якщо Ви негативно відповіли на це питання, переходьте **до питання_9_**

7. Як часто Ви робили це?

А) разово

Б) епізодично

В) систематично

8. Що саме спонукало Вас зробити це?

а) сильне бажання мати річ, яку не можу дозволити собі купити

б) вплив компанії/друзів

в) можливість проявити свій інтелект та вміння

г) почуття «справедливості»

д) прагнення до екстремальної поведінки, не достаток адреналіну
інше _____

9. Чи виникає у Вас зараз спокуса щось винести з магазину не заплативши, якщо складаються відповідні умови?

А) так

Б) така думка іноді проноситься у голові

Б) ні, ніколи

10. Що, на Вашу думку, зумовлює появу у людини спокуси винести з магазину річ, не заплативши за неї?

А) тотальна несправедливість у нашому суспільстві: одні мають все, інші – нічого

Б) бажання взяти те, що погано лежить

В) прагнення людини таким чином виявити свої здатності

Г) бажання перевірити власну сміливість

Д) прагнення переконати друзів у власній сміливості чи здатностях

Є) впевненість у можливості уникнути покарання

Інше _____

11. Чи потрібне, на Вашу думку, спеціальне навчання, оволодіння специфічними прийомами для здійснення дрібних крадіжок з магазину

- A) так, обов'язково
- Б) ні, не обов'язково
- В) думаю, імпульс надходить несподівано, крадіжка здійснюється спонтанно

12. Чи відомі Вам інтернет-джерела про угруповання дрібних магазинних крадіїв?

- A) так
 - Б) ні
- Якщо відповідь негативна, переходьте до питання 14

13. Якщо Ви позитивно відповіли на попереднє питання, звідки Ви дізнались про них?

- A) від друзів та знайомих
- Б) випадково натрапив у Інтернеті
- В) я спеціально відшукав таку інформацію
- Г) інше _____

14. Як Ви ставитися до поширення самообслуговування у супермаркетах?

- A) це дуже зручно, менше витрачаєш часу на черги
- Б) покупцям зручно, а продавці несуть збитки через збільшення можливості красти
- В) те, що добре для Європи, погано для нас; ми ще не маємо нормальної культури споживання

15. Ваша стать

16. Ваш вік

17. Ваш статус:

- A) Учень школи
- Б) Учень коледжу
- В) Студент університету

Додаток В

Програма «На межі: як протидіяти спокусі»

Вступ

Ми живемо в інформаційному суспільстві і тому маємо враховувати особливості середовища у якому відбувається життєдіяльність, формується особистість сучасної молоді. З одного боку, інтернет створює унікальні можливості задоволення потреб людини, з іншого – стає джерелом загроз, про які в недалекому минулому ми й подумати не могли. Учителя, батьки, громадськість стурбовані проблемами самогубств у молодіжному середовищі, кібербулінгу, шопліфтингу тощо. Це спонукає до пошуку ефективних способів протидії. Одним із дієвих способів є формування критичного мислення молоді як інтегративної характеристики особистості, що створює передумови ефективного захисту від маніпулятивних впливів, забезпечує мінімізацію ризиків. Запропонована програма покликана створити умови для формування навичок критично досліджувати отриману інформацію, оцінювати ступінь, у якому можна довіряти інформаційним повідомленням. Програма служить інструментом формування елементів критичного мислення, що є умовою профілактики деструктивної поведінки особистості. Її зміст має інтегративний характер, що дозволяє охопити проблеми делінквентної поведінки (шопліфтинг), здоров'я людини (похудіння, стреси, наслідки боулінгу), соціально-психологічної адаптації.

Мета: формування критичного підходу до будь-якої інформації, яка надходить з медіасередовища

Завдання: 1) Продемонструвати дію різних факторів, що впливають на свідомість і поведінку людини, створити умови для пробудження інтересу до аналізу інформації з точки зору учасників подій; 2) Вироблення адекватних уявлень учасників про медіа продукцію, її види та вплив на поведінку людини, стимулювати розвиток різнобічного бачення подій та ситуацій; 3) засвоєння способів протидії негативному впливу медіасередовища у

неоднозначних ситуаціях, запобігання прийняттю ризикових рішень, формування навичок безпечного користування інформацією, що розміщена в Інтернет-просторі; 4) Розвиток умінь інтерпретувати події у ході колективного обговорення та співвіднесення різних поглядів та думок; 5) Формування навичок управління своїми почуттями та емоціями, відповідальності за вчинки.

Учасники: учні загальноосвітніх шкіл у віці 14-16 років

Кількість учасників у групі: 12-15 чоловік

Тривалість програми: 30 год., частота занять – 1 раз на тиждень по 2 год.

Методичне та матеріальне забезпечення програми:

Форми та методи роботи	Методичне забезпечення програми	Форми оцінки результатів	Матеріальне забезпечення
Інтерактивна міні лекція Робота в малих групах Ситуаційно-рольові ігри Вправи Дискусія	Презентації до занять Роздаткові матеріали Банк вправ, ігор, фото- та відео-матеріалів	Зворотній зв'язок Анкета для самооцінки, Колективна рефлексія	Класне приміщення, стільці та парти, комп'ютер з проектором, роздруківки, канцелярське забезпечення учасників.

Навчально – тематичний план

№ п/п	Найменування розділів та тем	Усього годин
	<p>Юридичні норми: для тебе чи проти тебе Право і правило Шахрайство: інформаційний вплив на жертву Я-Ти-Ми: соціальні взаємодії Соціальні мережі Соціальне здоров'я: небезпечні знайомства Психологічне здоров'я Здоровий спосіб життя чи життя заради задоволення? Культура здорового способу життя Лікарська безпека Харчова поведінка</p>	
	Усього	

Критерії оцінки результатів

Учні навчаться:

Виділяти помилки у матеріалі

Інтерпретувати та аналізувати інформацію

Формулювати висновки

Відрізняти факти від пропозицій

Розрізняти обґрунтовані та необґрунтовані оцінки

Виділяти причинно-наслідкові зв'язки

Аргументовано доводити свою позицію, засновуючись при цьому на логіці співбесідника

Наводити доводи на захист своєї думки

Зміст програми

№	Тема і форма заняття	К- ТЬ
ЮРИДИЧНІ НОРМИ: ДЛЯ ТЕБЕ ЧИ ПРОТИ ТЕБЕ		
	<p>Право і правило. Соціальні та правові аспекти захисту молоді. Права молоді у сфері освіти. Права молоді у сфері зайнятості. Органи, що реалізують державну молодіжну політику. Коментарі закону про сприяння соціальному становленню та соціальному захисту молоді. Якість життя молодої людини як соціальна проблема. Державне регулювання та правові проблеми захисту прав споживачів.</p>	
	<p>Шахрайство: інформаційний вплив на жертву. Інтернет магазини: як не стати жертвою шахраїв. Повідомлення про популярність дій шахраїв та основних способів унеможливити себе від них. Безпека в інтернет-магазинах та безпечне здійснення покупок. Повідомлення про основні сайти на яких можна якісно зробити покупки та ознайомлення з механізмом орієнтування на даних сайтах. Призначення та основні можливості інтернет-магазинів. Навчання процесу здійснення онлайн-покупок, правильному вибору товару та вказування його основних характеристик. Розпізнавання пропозицій від шахраїв та їх свідоме уникнення. Найбільш розповсюджені схеми телефонного шахрайства. Тактика телефонних шахраїв. Шахрайство, пов'язане з лікарськими препаратами (Бади). Як його уникнути. Правила оплати товарів та послуг банківською карткою. Як захистити своє житло від шахраїв. Поняття та види психологічного портрету злочинця.</p>	
Я-ТИ-МИ: СОЦІАЛЬНІ ВЗАЄМОЇ		
	<p>Соціальні мережі. Плюси і мінуси Інтернет-комунікацій. Безпека в соціальних мережах. Увага! Небезпечна інформація! Поняття про маніпуляцію. Способи маніпулювання. Як</p>	

	розпізнати «маніпуляторів». Що таке критичне мислення. Навички критичного мислення.	
	Соціальне здоров'я. Небезпечні знайомства. «Если друг оказался вдруг...» Обережне ставлення до незрозумілих електронних листів від незнайомців та принцип дії в даних ситуаціях.	
	Психологічне здоров'я. Психоемоційний стан людини та фактори впливу. Позитивні життєві мотиви. Поняття про психологічний тиск. Як протидіяти тиску соціального оточення. Підтримання максимально можливої фізичної та моральної незалежності. Почуття самотності, незатребуваності як наслідки зміни характеру діяльності та ціннісних орієнтацій. Методи психологічного захисту. Аутотренінг як засіб самоконтролю емоційного стану. Страх та шляхи подолання. Боротьба з явищем самотності.	
ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЧИ ЖИТТЯ ЗАРАДИ ЗАДОВОЛЕННЯ		
	Культура здорового способу життя. Джерела забруднення повітря у будинку. Вплив кондиціонера на здоров'я людини. Чим він небезпечний? Шуми та їх вплив на організм людини. Ходьба, як шлях до довголіття. Сон і все про нього. Фізіологія сну. Ознаки зниження імунної активності. Способи підвищення імунітету. Стреси та їхній вплив на організм. Як протидіяти стресу. Підготовка до екзамену. Прийоми саморегуляції. Вікові психологічні завдання та особистісні кризи. Гігієна та самогігієна молоді людини Комплекс вправ гігієнічної гімнастики.	
	Лікарська безпека. Неприятливий ефект лікарського засобу. Активні речовини природного, штучного або біотехнологічного походження. Лікувальні добавки до харчових продуктів. Лікувальні косметичні засоби. Неприятлива лікарська реакція на лікарські засоби. Побічні ефекти лікарського засобу. Необхідність одержання консультації у лікаря.	
	Харчова поведінка. Здорове харчування. Найбільш корисні овочі. ГМО: їжа, яку ми їмо. Найбільш корисні способи приготування їжі. Гігієнічні основи та різновиди харчування. Несумісні продукти харчування.	
	Усього	

Структура занять

№ п/п	Тема заняття	План заняття
	Право і правило	Інтерактивна лекція «Я у суспільстві» Дебати «Покарання чи нагорода» Вправа «Дерево припущень» Групова дискусія «Відповідальність за вчинки» Мінілекція «Моє чи наше?» Метод для критичного аналізу інформації Ftshbone
	Шахрайство: інформаційний вплив на жертву	Вправа «Шість капелюхів» Вправа «Промінчик сонця» Вправа «Кути» Приєм критичного мислення «Дискусійне кафе»
	Соціальні мережі	Вправа «Аналіз сприйняття, обробка та висновки» Вправа «Відпрацювання навичок розпізнавання способів групового тиску» Гра «Відмова». Приєм критичного мислення «Лицарі Круглого столу»
	Соціальне здоров'я: небезпечні знайомства	Вправа «Вчимося протистояти впливу» Вправа-активатор «Поміняйтеся місцями» Вправа. Рефлексія «Прогноз погоди» Вправа «Акваріум»
	Психологічне здоров'я	Вправа «Сила тиску» Вправа «Шість капелюхів» Метод критичного мислення «Думай, збирайся, ділись»
	Культура здорового способу життя	Мінілекція «Небезпечні фактори середовища: вплив на життєдіяльність» Бесіда «Як класно бути класним» Вправа критичного мислення «Барометр» Мінілекція Стреси та їхній вплив на організм Приєм критичного мислення «ЗаХІД»
	Лікарська безпека	Мінілекція «Лікувальні добавки до харчових продуктів» Вправа «Як нас сприймають оточуючі» Приєм критичного мислення «Плакат думок» Мінілекція Лікувальні косметичні засоби Дискусія «Ідеали краси» Рефлексія заняття
	Харчова поведінка	Вправа «Вибір» Вправа «Мозаїка» для критичного осмислення та аналізу інформації Приєм критичного мислення «Читацький театр» Вправа «Мікрофон»

Додаток Г

Банк вправ

Вправа «Сила тиску»

Мета: розвиток навичок аналізу і самоаналізу, вміння прийняти позицію іншої людини, оцінка рівня конформності

Необхідні матеріали: не потрібні

Станьте парами один проти одного, підніміть долоні і торкніться долонь партнера. Спочатку один з вас трохи натискає на долоні іншого. Потім ви змінюєтеся.

Тепер встаньте по чотири. Один з вас - в центрі. Уяви, що ти безвольний, як губка і рухаєшся довільно. Нехай кожен з вас побуде в центрі.

А тепер твої рухи залежать від оточуючих тебе людей. Вони натискають на тебе руками. Добре. Поміняйтеся місцями.

Рефлексія.

1. Чи було вам комфортно при виконанні вправи?
2. В якому з трьох варіантів ви відчували себе впевненіше?
3. Що давалося легше, чинити тиск або підкорятися тиску?
4. Чи хотілося вам чинити опір?

резюме:

- Так і в житті. На нас постійно тиснуть інші люди. Але ми всі різні. Хтось чинить опір, хтось поступається і піддається тиску. Однак ви повинні знати, що у вас завжди є вибір!

Вправа «Вибір»

Мета: знайомство зі способами відмови, усвідомлення важливості вибору, пошук шляхів виходу зі складних ситуацій, розвиток аналітичного мислення

Необхідні матеріали: картки з назвами і термінами способів відмови від небезпечних пропозицій, презентація, пам'ятки «У тебе завжди є вибір!»

Пропонуються картки, учні зачитують (Додаток 2). Кожен спосіб відмови обговорюється.

рефлексія:

1. Чи дійсно я хочу сподобатись цій людині, на пропозицію якої погоджуюсь?
2. Як я буду відчувати себе після цього?
3. Чи будуть ці вчинки безпечні для мене та оточуючих?
4. Чи не доведеться мені в майбутньому приховувати цей досвід?

В цей час я роздам вам пам'ятки з рекомендаціями.

Пам'ятки «У тебе завжди є вибір!»

Бесіда «Як класно бути класним»

Підліток дізнається які особливості відбуваються в його підлітковому віці і як залишитися собою в будь-якій ситуації. Підліток навчитися

відстоювати свою думку, а також навчитися знаходити вирішення проблеми за допомогою активної діяльності в колективі

Дебати «Покарання чи нагорода»

Навчання правилам грамотного прийняття рішень;

- формування і відстоювання своєї позиції,
- формування командного духу та лідерських якостей

Вправа «Промінчик сонця»

Мета: усвідомлення своїх позитивних рис характеру. Дітям пропонується на аркуші паперу намалювати сонечко і написати на промінцях 5 позитивних рис.

Інструкція: Кожному з Вас пропонується на аркуші паперу зі сніговиком написати свої негативні якості, і зачитати вголос.

Обговорення:

- Важко було визначити риси характеру?

Вправа. Рефлексія «Прогноз погоди»

Правила: Кожен учасник розповідає про свій емоційний стан на даний момент мовою «прогнозу погоди», тобто говорить про те, якими погодними ознаками можна охарактеризувати його душевний стан: якому пори року відповідає? Похмуро або ясно? Вітряно або тихо? Чи є опади? Який час доби? Яка температура? (При визначенні температури задається жорстка умова - визначити температуру в інтервалі від 0 до +10 °C).

Потім кожен учасник по черзі (за годинниковою стрілкою) розповідає про свій душевний, емоційний стан, останню ознаку цього стану (температуру) педагог фіксує маркером (крейдою) на листку паперу (дошці).

Після того як висловилися всі учасники, педагог з'єднує всі позначки температури в графік. Коли графік побудований, педагог запрошує учасників взаємодії проаналізувати його, висловити свої емоції по відношенню до проведеного заняття

Вправа «Вчимося протистояти впливу»

Підліткам пропонується обговорити: що таке вплив і на що або на кого можна вплинути? Вплив - це здатність переконати людину вчинити так, як хочеться тобі, або здатність зробити будь-які дії, що змінюють результат ситуації. Найчастіше за все такий вплив має маніпулятивний характер, тобто здійснюється таким чином, що його справжню мету прагнуть приховати від адресата. Щоб успішно протистояти йому, необхідно:

- розпізнати сам факт маніпулятивного впливу;
- зберегти емоційний спокій, незворушність (маніпулятори, як правило, «ловлять» свою жертву як раз на емоціях);
- планомірно відстоювати свої інтереси, не йдучи на поводу у маніпулятора.

Далі обговорюється: чи завжди вплив негативний? Яким чином можна відрізнити негативний вплив? Які способи негативного впливу? (Залякування, шантаж, загроза, наслідування, залежність, побиття, тиск на особистість і т. Д.) Підліткам пропонується висловитись: чи хочеться їм піддаватися такому впливу і до яких наслідків може привести згода? Що необхідно зробити, щоб піти з-під негативного впливу? Ведучий розповідає

про способи захисту, учасники наводять приклади, як конкретно це може виглядати.

Далі складається план безпеки і ведучому необхідно переконати підлітків, що звернення за допомогою - це не визнання власної слабкості, а прояв здатності протистояти. У план включаються пункти не тільки самопомоги і взаємодопомоги, а й звернення до батьків, родичів, дорослим; до фахівців вчителям; в органи поліції, телефони довіри, школу, соціальні служби.

Захист від маніпулювання:

- Перш за все розглядати сам факт маніпуляції! Для цього і потрібне знання її способів.
- Використовувати прийом «нескінченних уточнень»: не відповідати маніпулятору по суті, а довго і докладно розпитувати його - що конкретно він хоче, навіщо йому це потрібно, чому він завів про це розмову саме зараз і т. і.
- Використовувати прийом «заїжджена платівка» - раз по раз повторювати свою позицію, не вступаючи в суперечку.
- Брати тайм-аут: не робити відразу те, чого домагається маніпулятор, а просити час подумати, порадитися з оточуючими і т. і.

Складається план безпеки. Необхідно переконати підлітків, що звернення за допомогою - це не визнання власної слабкості, а прояв здатності протистояти. У план повинні бути включені і такі пункти, як звернення до батьків і дорослих, до вчителів, до органів міліції, телефон довіри

Групова дискусія «Відповідальність за вчинки»

У дискусії ведучий пропонує згадати ситуації, які ви могли бачити по телебаченню, коли героєм порушувався закон, можливо, навіть групою осіб. Далі організовується групове обговорення даної ситуації з питань: Що в даному випадку порушувалося? Чому? Який був результат? При цьому завдання - спробувати утворити діалог серед учасників тренінгу і оцінити вчинок не тільки з боку кримінального покарання, а й громадського осуду.

Вправа-активатор «Поміняйтеся місцями»

Ведучий: - А тепер давайте пограємо в гру «Поміняйтеся місцями». Вона проводиться в парах. Потрібно розрахуватися на перший-другий. Учасник з номером 1 має вмовити учасника з номером 2 помінятися місцями. Умовляти можна будь-якими способами, але без застосування фізичної сили.

Побачені в грі способи вчинення тиску обговорюються.

Ведучий: - Особливо важко буває чинити опір тиску з боку групи людей, тобто груповому тиску, так як людина зазвичай прагне бути членом якоїсь групи, відповідати нормам і цінностям цієї групи. Ми досить часто не можемо протистояти йому, і поступаємося, хоча зовсім не бажаємо цього. Один з різновидів тиску - наслідування оточуючим («стадне почуття», наприклад в ситуації паніки). У натовпі людина може робити те, що ніколи не став би робити поодиночі.

Ведучий: - Спроби змусити іншу людину що-небудь зробити без пояснення справжніх причин, а лише шляхом звинувачень, лестощів, посилян на інших людей і т. і. називаються тиском.

Зараз давайте обговоримо ті способи вчинення тиску, які найбільш часто використовуються в компанії однолітків.

Види групового тиску: лестощі; шантаж; вмовляння; погрози, залякування; глузування; похвала; підкуп; обман; заклик «роби як ми»; підкреслена увага.

Вправа «Відпрацювання навичок розпізнавання способів групового тиску»

Хлопці діляться на п'ять команд, кожній роздається по картці з назвою виду групового тиску.

Ведучий: - Я пропоную розділитися на 5 підгруп і обговорити і записати (розіграти) свій вигляд в запропонованій ситуації. Завдання всієї групи - визначити, які види групового тиску використовувалися.

Ситуації для розігрування в підгрупах:

- 1) хлопці пропонують однокласнику прогуляти урок;
 - 2) хлопці пропонують однокласниці піти на пізню дискотеку (додаткова).
- Від кожної групи один чоловік зачитує придуману ситуацію запропонованого виду групового тиску.

Гра «Відмова»

Робота так само проводиться в мікрогрупах, кожній з яких пропонується одна з ситуацій:

- Однокласник (сусід, лідер двору) просить дозволу приготувати наркотик у тебе вдома.
- Однокласник (сусід, лідер двору) просить залишити якісь речі у тебе вдома.
- Однокласник (сусід, лідер двору) пропонує спробувати винести з магазину якусь дрібницю.
- Однокласник (сусід, лідер двору) просить відвезти якусь річ незнайомій тобі людині.
- Однокласник (сусід, лідер двору) просить тебе продати непотрібну йому коштовну річ.

Завдання у підгрупах: протягом семи хвилин придумати якомога більше аргументів для відмови в цій ситуації. Після цього кожна підгрупа «програє» свою ситуацію перед іншими учасниками. Один грає роль - «умовляти, інший - « відмовляється ». Ведучий пропонує використовувати в кожній ситуації три стилі відмови: впевнений, агресивний, невпевнений.

На допомогу ведучому.

Способи відмови від пропозиції, яка приховує небезпеку:

- Вибрати союзника: пошукати, чи немає в компанії людини, яка згодна з вами, - це допомагає отримати підтримку і скоротити число небезпечних вчинків.
- «Перевести стрілки»: сказати, що ви не примушуєте нікого з них що-небудь робити, так чому ж вони так настирливі?

- Змінити тему: придумати що-небудь, що теж цікаво і не пов'язане з небезпечними ситуаціями (піти в спортзал, в зал ігрових автоматів, на танці або ще що-небудь придумати).
- «продинамили»: сказати, що як-небудь іншим разом ...
- «Задавити інтелектом»: якщо вони переконують, що це нешкідливо, вказати на те, де вони брешуть або просто не знають наслідків (для цього потрібно знати, чим шкідливі протиправні вчинки).
- «Упертися»: відповідати «ні» не дивлячись ні на що. Відстоювати своє право мати власну думку. Це, до речі, буде свідчити про твердий характер.
- Налякати їх: описати якісь страшні наслідки, якщо вони будуть нехтувати загрозами (наприклад, «зловлять», «побачать знайомі», «накладуть штраф» і т. і.). Можна навіть вигадати якісь «страшні наслідки» самому (наприклад, «руки оніміють, і т. і.).
- Обходити стороною: якщо є підозра, що в якійсь компанії в певний час можуть запропонувати здійснити злочинні дії, просто обходити її стороною.

Як ви думаєте, які з цих прийомів більш ефективні, а які не спрацюють? Чому? Як їх краще використовувати?

Ведучий: Хлопці й дівчата, завжди важливо пам'ятати про те, що людина в будь-якій ситуації має право вибору, тобто будь-яка людина в різних ситуаціях може приймати самостійно рішення, і нам хочеться, щоб у своєму житті кожен з вас зробив правильний вибір!

Вправа «Дерево припущень»

Підходить для тем, що містять елемент прогнозування, або обговорень щодо розвитку якогось явища у майбутньому. Учні озвучують свої ідеї та спільно створюють «дерево передбачень», де стовбур – задана тема, гілки – передбачення (я думаю, що ...; ймовірно, що буде так...), а листя – аргументи на користь тверджень.

Вправа «Кути»

Цей засіб навчання використовується, щоб навчити дітей самовизначенню та відстоюванню своєї точки зору. Назву він отримав від форми проведення – учні формулюють різні точки зору щодо теми та розходяться по різних «кутам», щоб знайти відповідні аргументи. Вчителю потрібно так організувати цей процес, щоб учні самостійно визначили спірні питання та напрям дискусії, самі розходилися по кутам. Найкраще для такої дискусії підходять тексти, статті, випадки з життя, що мають світоглядний багатозначний контекст та пов'язані з буденними уявленнями, моделями поведінки, соціальними й екологічними проблемами, колективними міфами та упередженнями. Схема проведення «кутів» (вона включає в себе всі етапи – «Виклик», «Осмислення» та «Рефлексію»):

- Знайомство з текстом. Вчитель має вибрати такий текст, який від початку може наштовхувати на багато різних інтерпретацій.
- Діти формують свою ключову думку щодо отриманої інформації та обговорюють текст в парах/малих групах. При цьому завдання може

- звучати по-різному, наприклад: «запишіть свою думку стосовно прочитаного», «оцініть поведінку героїв», «поясніть, чому так могло статися», «запропонуйте свій варіант вирішення проблеми».
- В кожній групі якийсь один учень має стати аналітиком, завдання якого – виявляти протилежні одна одній точки зору. Також вчитель ставить перед ним конфіденційне завдання – виявити, як члени кожної групи здійснюють свій вибір на користь якоїсь з точок зору, якими аргументами користуються. Тож аналітики переміщаються між командами та роблять особисті записи.
 - Групи озвучують перед усіма присутніми головні тези свого обговорення – так виявляються кілька відмінних між собою точок зору, які повторилися у різних групах. Вчитель допомагає дітям сформулювати різні ключові позиції, за якими діти групуються в нові команди і розходяться «по кутах». Аналітики становлять окрему групу. Діти, чия точка зору не співпадає з жодним з кутів, мають вибір – приєднатися до найбільш підходящого «кута», або ж увійти в групу аналітиків.
 - Далі кожна з груп спільно шукає аргументи та готується до відстоювання своєї точки зору. Також в командах обираються доповідачі.
 - Паралельно група аналітиків випрацьовує критерії для оцінки виступів команд. Основне завдання – відслідкувати етапи розвитку ідей та відповісти на важливе питання: як насправді відбувається вибір на користь певної точки зору? Вчитель може допомагати їм у цьому нелегкому завданні.
 - Доповідачі від команд презентують свою ключову ідею та її аргументацію. Після чого аналітики за допомогою вчителя мають оцінити виступи груп за тими критеріями, які вони виділили (максимальна кількість критеріїв – 5). Пріоритет має надаватися не лише команді, що найбільш чітко аргументувала точку зору (з теоріями, фактами, даними та прикладами), але й тій групі, яка змогла узагальнити точки зору інших команд та врахувала їх у своєму виступі.
 - Результат оцінювання має озвучуватися максимально толерантно, з акцентом на позитивні моменти у кожному виступі. Про це аналітики мають бути попереджені заздалегідь.

Міні-лекція «Моє чи Наше?!»

Інформаційний блок, націлений на знайомство зі структурою суспільства та окремого індивіда. Важливість екологічного оточення та ціннісного ставлення до ресурсів.

Міні-лекція «Аналіз сприйняття, обробка та висновок»

Інформаційний блок, з практичним розбором і поясненням перебігу процесу, донесення основних відомостей на кожному етапі від сприйняття інформації до ухвалення внутрішнього рішення щодо неї.